

بررسی مبانی محرم و نامحرم در فقه و حقوق اسلامی با تاکید بر محرمیت رضاعی

دکتر هرمز اسدی کوه باد^۱

غلامعلی صفری^۲

چکیده:

بررسی تفاوت دیدگاه های مذاهب اسلامی در محرمیت رضاعی و فرزندخواندگی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. مسئله رضاع و شیرخوارگی از موضوعات مهم فقه می باشد، مکتب های فقهی و حقوقی امامیه و اهل سنت درباره آن گفتگو کرده اند. بحث دیگر در خصوص محرمیت فرزندخواندگی و نظرات مختلف در خصوص ایجاد محرمیت می باشد زیرا که برای رفع این موضوع راهکارهای مختلف پیشنهاد گردیده که برخی از آنان نیاز به بازنگری داشته و عدم توجه به این موضوع خالی از مفسده نمی باشد. لذا این پژوهش درصدد آن است تا به روش توصیفی تحلیلی این دو موضوع مهم را بررسی نماید از این رو آرا اهل سنت نیز ذکر گردیده و اختلاف موجود بین فقها در این باره مورد بررسی قرار گرفته است تا مراد از محرمیت و ارکان و شرایط حرمت مشخص و روشن شود. در باره محرمیت رضاعی از دیدگاه فقهای شیعه و سنی و در بین مذاهب اهل سنت دارای برخی مشترکات و اختلاف نظر می باشد. در مورد محرمیت فرزندخواندگی نیز برخی روشهای ایجاد محرمیت از نظر علمای شیعه جایز نمی باشد.

کلمات کلیدی: محرم، نامحرم، رضاع، فرزند خواندگی، فقه اسلامی.

مقدمه:

انبیا و ائمه اطهار «علیهم السلام»، قانون گذاران، مجتهدان و مصلحان جامعه در جهت دفع ستم و استقرار عدالت در جامعه تلاش بسیار کرده اند که در این راستا التزام عملی به قوانین الهی، راهگشای یک زندگی سالم برای بشر است. یکی از قوانین مربوط به خانواده بحث محارم و غیر محارم می باشد که در شریعت مقدس اسلام به آن پرداخته شده است. محرم در لغت از ریشه حرم به معنای حرام قرار داده شده است و جمع آن محارم می باشد^۳. اما در اصطلاح فقه اسلامی شامل گروهی از خویشاوندان نزدیک نسبی، سببی و رضاعی می شود که ازدواج با آنها تا ابد حرام است مانند مادر و خواهر و خاله و عمه و دختر برادر و دختر خواهر اما نگاه به آن ها جایز است^۴. بررسی محرم و نامحرم در فقه اسلامی سابقه ای طولانی دارد و به صورت کلی نگاه فرهنگ اسلامی در این خصوص آن است که باید برای مسلمانان، محرم و نامحرم مشخص شود تا از روابط خارج از عرف زنان و مردان نامحرم جلوگیری به عمل آمده و با این عمل بنیان های خانواده و سلامت عمومی جامعه متزلزل نشود. از سوی دیگر در مساله ازدواج موارد حلال و حرام تعیین گردد تا با شناخت محارم، با بروز شبهات در این خصوص ازدواج های حلال در بن بست قرار نگیرد و از نتایج زیان بار ازدواجهای حرام جلوگیری شود. در پاسخ به این نیازهای جامعه اسلامی و در راستای شفاف سازی حدود روابط بین مرد و زن خداوند متعال در قرآن کریم محارم را با ترتیب خاصی معرفی نموده و با این عمل محارم و نامحرمان برخی به صورت مستقیم و برخی دیگر با واسطه معرفی نموده است.

^۱ - عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد

اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

Email: asadi.koohbad@gmail.com

^۲ - دانشجوی دکترای رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه آزاد

اسلامی واحد رامهرمز.

Email: rsafari57@yahoo.com

^۳ - علامه حلی، حسن بن یوسف. تذکره الفقهاء، ج 1، ص 359

^۴ - همان، ج 1، ص 360

مادر، شیر دادن زن باردار به کودک و بچه شیر خوار را به دایه دادن آمده است.³

به طور کلی شیردانی که علت محرم شدن است، به دو چیز ثابت می‌شود:

✓ اول: خبر دادن عده‌ای که انسان از گفته آنان یقین پیدا می‌کند.

✓ دوم: شهادت دو مرد عادل یا چهار زن که عادل باشند. ولی باید شرایط شیر دادن را بگویند. مثلاً بگویند ما دیده‌ایم که فلان بچه بیست و چهار ساعت از پستان فلان زن شیر خورده و چیزی هم در بین آن نخورده است، همچنین در رابطه با سایر شرطها. ولی اگر معلوم باشد که شرایط را می‌دانند و در عقیده با هم مخالف نیستند و با مرد و زن هم در عقیده اختلافی ندارند، لازم نیست شرایط را شرح دهند.⁴

فرزندخواندگی عبارت از یک رابطه حقوقی است که بر اثر پذیرفته شدن طفلی به عنوان فرزند، از جانب زن و مردی به وجود می‌آید؛ بدون آنکه پذیرندگان طفل، پدر و مادر واقعی آن طفل باشند. فرزندخواندگی نهادی است که به اشکال گوناگون، در بین جوامع و تمدنهای متنوع تاریخی، نسبتاً سابقه طولانی دارد. محققان برای پیدایش آن علل متفاوتی ذکر کرده‌اند. بیشتر پژوهشگران بر این عقیده‌اند که فرزندخواندگی، ریشه در نیاز نظامی و اقتصادی داشته و گاهی عوامل روحی و معنوی یا عاطفی موجب پیدایش آن شده است؛ در حال حاضر نیز این نهاد براساس نیازهای معنوی خانواده و کودک بدون سرپرست استوار است.⁵ خداوند در سوره شوری می‌فرماید: «لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ

قرآن کریم در طرح محارمی که ازدواج مرد با آنان ممنوع است، با اصالت بخشیدن به رحامت و حرمت رحمی، به بیان زنان محرم پرداخته است. آیه کریمه بیست و سوم سوره نساء می‌فرماید: «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخْوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّائِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخْوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّائِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّائِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً؛ «نکاح اینان بر شما حرام شده است: مادرانتان و دخترانتان و خواهرانتان و عمه‌هایتان و خاله‌هایتان و دختران برادر و دختران خواهر و مادرهایتان که به شما شیر داده‌اند و خواهران رضاعی شما و مادران زانتان و دختران همسرانتان که آن دختران در دامان شما پرورش یافته‌اند و با آن همسران همبستر شده‌اید. پس اگر با آنها همبستر نشده‌اید، بر شما گناهی نیست که با دخترانشان ازدواج کنید و زنان پسرانتان که از پشت خودتان هستند و جمع دو خواهر با هم، مگر آنچه که در گذشته رخ داده باشد که خداوند آمرزنده مهربان است¹». زنان فوق در سه دسته محارم و به ترتیب نسبی، رضاعی و مصاهره مطرح شده‌اند. که وابستگان نسبی در ابتدا آمده‌اند؛ سپس بر اساس پیوند خونی در شیرخوارگی، محرمات رضاعی در رتبه دوم ذکر شده و در نهایت به محرمات ناشی از مصاهره پرداخته شده است که در رتبه سوم و بر پایه قرارداد هستند.²

شیر خوردنی را که با شرایط که در شرع مقرر گردیده که موجب محرمیت می‌گردد را رضاع می‌گویند. همچنین رضاع در لغت به معنای شیر خوردن کودک از پستان

³ - عمید، حسن. فرهنگ فارسی عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر.

⁴ - صناعی، یوسف. رساله توضیح المسائل، ص 409.

⁵ - امامی، اسدالله. وضع حقوقی فرزند خواندگی در ایران، نشریه پژوهشهای فلسفی-کلامی، شماره 1، ص 14.

¹ - سوره نسا، آیه 23.

² - مجلسی، محمدباقر. بحار الانوار، تهران: دار الکتب الاسلامیه.

ج 11، ص 218 و 249.

إِنَّا وَوَيْهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَّا نَا
وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ»¹. «مالکیت و
حاکمیت آسمان ها و زمین از آن خداست هر چه را
بخواید می آفریند به هر کس اراده کند دختر می بخشد و
به هر کس بخواید پسر یا (اگر بخواید) پسر و دختر -
هر دو - را برا آن جمع می کند و هر کس را بخواید
عقیم می گذارد زیرا که او دانا و قادر است». اما مشکلی
که معمولاً زوجین مومن را رنج می دهد و در پاره ای از
موارد آن ها را از پذیرش چنین فرزندانی منصرف می کند
مشکل محرمیت است. زیرا اگر فرزند خوانده دختر باشد
در آینده با مرد خانه مشکل محرمیت خواهد داشت لذا
برای حل این مشکل چاره هایی اندیشیده شده که در کنار
مکتب اسلام و با عمل به دستورات آن بتواند زندگی
قرآنی و سالم را برای مومنان مهیا نماید. موضوع ایجاد
محرمیت با فرزندخوانده دارای شبهات مختلفی می باشد.
لذا موضوعی که تحقیق بر آن ضرورت پیدا کرده است
روشهای مختلفی می باشد که می توان از آن استفاده نمود
و ایجاد محرمیت کرد زیرا در این حوزه دیدگاه های
مختلفی وجود دارد. این در حالی است که در قوانین
جمهوری اسلامی ایران نیز از بابت نحوه محرمیت
فرزندخوانده خلا به چشم می خورد و خانواده های نیز
گاهی به راحتی از کنار این قضیه می گذرند.

بررسی مفهوم محرم و نامحرم در فقه اسلامی دارای سابقه
طولانی می باشد اما مطالعات مدون دانشگاهی در این
خصوص متناسب با اهمیت موضوع صورت نگرفته و
مطالعات انگشت شماری در منابع اسناد کشور به چشم
می خورد که در ادامه به برخی از آنها اشاره شده است.
جمعه اسدی مطالعه ای با عنوان شرایط رضاع (شیردادن)
و آثار آن در فقه خمسه انجام داده است در این نوشتار،
احکام و شرایط رضاع (شیردادن) و آثار آن، مانند نسب،
محرمیت، نکاح و سایر آثار فقهی مترتب برآن، از دیدگاه
فقه امامیه و مذاهب چهارگانه اهل سنت (فقه حنبلی،

شافعی، حنفی و مالکی) شرح و بررسی شده است.² ذهنی
تهرانی به نقل از مرحوم شهید ثانی در رابطه با محرمیت
رضاعی می نویسد: نصوص یاد شده عموم ادله ای که
دلالت بر اتحاد رضاع و نسب داشته و بیانگر این معناست
که هر عنوان از نسب که موجب تحریم است از رضاع نیز
چنین می باشد، تخصیص می دهد.³ ماسوری و چیت
سازبان (1382) به بررسی مبانی فقهی محارم از دیدگاه
امامیه پرداختند و اتفاق و اختلاف دیگر مذاهب را در این
مسئله تحصیل نمودند. نتیجه تحقیق فوق که در هفت
فصل تنظیم گشته آن شد که در اکثر موارد نظرات فقهایی
امامیه یکسان بود و همگی به اصل محارم اعتقاد داشتند و
در بعضی مسائل جزئی با هم اختلاف داشتند. و همچنین
نتیجه گرفته شد که نظر فقها و حقوقدانان تا حدود زیادی
به هم نزدیک است. شکوری و همکاران (1386) به
بررسی شرایط رضاع محرم پرداختند. این تحقیق دارای
بخشهای متعددی می باشد که به طور مفصل موضوع
رضاع را مورد بررسی قرار داده است. بخش نهایی در این
تحقیق به بررسی تفاوت های مذاهب اربعه در مورد رضاع
پرداخته و این تفاوتها را از شرایط مرضعه (زن شیرده)؛
شرایط رضیع (شیرخوار)؛ شرایط شیر و برخی از مسائل
مستحدثه و جدید اختصاص داده است.⁴ محامد و
صالحی شیرازی (1379) به بررسی رضاع در فقه امامیه
و اهل سنت پرداختند. در این رساله سعی شده تا آرا اهل
سنت نیز ذکر گردد و اختلاف موجود بین فقها مورد
بررسی قرار بگیرد تا مراد و منظور از اوضاع محرم و
ارکان و شرایط حرمت آن مشخص و روشن شود. رضاع
دارای احکام ویژه و نیز دارای مشترکات و مفترقاتی با
نسب است که باعث شده این رساله تدوین و تنظیم گردد

² - جمعه اسدی، حیدر، شرایط رضاع (شیردادن) و آثار آن در
فقه خمسه، ص 1.

³ - ذهنی تهرانی، سید محمد جواد. منبع پیشین، ص 355.

⁴ - شکوری، حسن. کریمی نیا، محمد مهدی. شاکری، غلام اکبر.

بررسی شرایط رضاع محرم، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه
پیام نور تهران.

¹ - سوره شوری، آیات 49 و 50.

زیرا تبیین آن مسئله جلو ازدواج شبهه آلود و نیز حرام و در نتیجه متلاشی شده کانون های خانواده را می گیرد¹.

لذا با عنایت به موارد فوق الذکر اهمیت پژوهش حاضر آشکار می باشد و تحقیق حاضر بر پایه فرضیات زیر طراحی شده است:

- ✓ ماهیت و چهارچوب محرم و نامحرم در فقه مذاهب اسلامی بر اساس نص کتاب و سنت تعیین شده است.
- ✓ در روند زمان در رابطه با دایره محرم و نامحرم در رابطه با محرمیت رضاعی تفاوت دیدگاه فقهی وجود داشته است.
- ✓ محرمیت در فرزند خواندگی تابع حکم کلی بوده و خود مستقلاً ایجاد محرمیت نمی کند.

بحث و نتایج:

در این قسمت به بررسی فرضیات تحقیق با استناد به منابع قوی شیعه و سنی پرداخته شده است.

فرضیه اول: ماهیت و چهارچوب محرم و نامحرم در فقه مذاهب اسلامی بر اساس نص کتاب و سنت تعیین شده است.

آیه 23 سوره نساء به چهار دسته از افرادی که ازدواج با آن ها حرام است اشاره می کند؛ دسته اول محارم نسبی شامل: 1- مادران 2- دختران 3- خواهران 4- عمه ها 5- خاله ها 6- دختران برادر 7- دختران خواهر؛ دسته دوم محارم رضاعی شامل: 1- مادران رضاعی 2- خواهران رضاعی؛ دسته سوم محارم سببی شامل: 1- مادران همسران 2- دختران همسران (که پدرشان مرد دیگری است) 3- همسران پسران (که از صلب خود مرد

باشند) و دسته چهارم ازدواج هم زمان با دو خواهر². با توجه به اینکه قرآن کتابی بسیار جامع می باشد و لذا تمام جزئیات در متن آن آشکار نشده است. لذا مظاهری از محرمیت را نیز می توان در سنت جستجو نمود که من جمله آن می توان به روایات پیرامون محارم رضاعی اشاره نمود. گرچه قرآن در این قسمت از آیه تنها به دو دسته یعنی خواهران و مادران رضاعی اشاره کرده ولی طبق روایات فراوانی که در دست است، محارم رضاعی منحصر به اینها نیستند، بلکه طبق حدیث معروف که از پیغمبر اکرم «صلی الله علیه وآله» نقل شده «يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ» تمام کسانی که از نظر ارتباط نسبی حرامند از نظر شیر خواری نیز حرام می شوند. یا موضوعی که در خصوص ازدواج حضرت محمد (ص) با همسر فرزندخوانده اش پیش آمد. بنابراین فرضیه اول مورد تایید اکید قرار دارد و می توان ادعا نمود که ماهیت و چهارچوب محرم و نامحرم در فقه مذاهب اسلامی بر اساس نص کتاب و سنت تعیین شده است.

فرضیه دوم: در روند زمان در رابطه با دایره محرم و نامحرم در رابطه با محرمیت رضاعی تفاوت دیدگاه فقهی وجود داشته است.

جهت بررسی این فرضیه مقدماتاً شرایط ایجاد محرمیت رضاعی از نظر شیعه و مذاهب سنی به تفکیک به شرح زیر ذکر می گردد:

- شرایط ایجاد محرمیت رضاعی از نظر شیعه:

1. کودک، شیر زن زنده را بخورد (قبل از رسیدن به نصاب زن شیرده بمیرد حرام نمی شود).
2. شیر آن زن از حرام نباشد (شیر مادری که از زنا حامله شده فایده ندارد).
3. کودک شیر، را از پستان بمکد (اگر بدوشند و به او بدهند فایده ندارد).

¹ - محامد، علی. صالحی شیرازی، طاهره. بررسی رضاع در فقه امامیه و اهل سنت، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه قم

² - همان منبع.

3. شیر خالص باشد نه این که آن را با غذایی جامد، مخلوط کرده و به طفل بدهند، ولی اگر آن غذا مایع باشد دو صورت دارد.

الف: شیر بیشتر از آن غذا است، موجب محرم شدن می شود.

ب: شیر کمتر از غذا است، موجب محرم شدن نمی شود.

4. زن شیرده بیشتر از نه سال سن داشته باشد.²

- شرایط ایجاد محرمیت رضاعی از نظر مذهب مالکیه

1. بچه کمتر از دو سال داشته باشد.

2. رنگ شیر، سفید و هم رنگ شیر باشد.

3. شیر به شکم طفل برسد.

4. شیر با چیز دیگری مثل غذا مخلوط نبوده باشد و در صورت اختلاط، اگر شیر، بیشتر از غذا بوده باشد، موجب محرم شدن است.

5. زن شیرده، بیشتر از نه سال داشته باشد.³

- شرایط ایجاد محرمیت رضاعی از نظر مذهب شافعیه

1. سن زن شیرده، بیشتر از نه سال باشد.

2. زن شیرده، زنده باشد نه مرده.

3. بچه شیرخوار، کمتر از دو سال داشته باشد.

4. بچه شیرخوار، یقیناً پنج مرتبه از یک زن شیر خورده باشد نه کمتر از آن و شیر به شکم طفل رسیده و بچه، آن را قی نکرده باشد.

- شرایط ایجاد محرمیت رضاعی از نظر مذهب حنبلی

1. زن شیرده، زنده باشد نه مرده.

2. زن شیرده، قابل وضع حمل باشد.

3. شیر به شکم طفل رسیده و بچه آن را قی نکرده باشد.

4. بچه شیرخوار، یقیناً پنج مرتبه از یک زن شیرخورده باشد نه کمتر از آن.¹

4. شیر خالص باشد (با چیزی مخلوط نکرده باشند).

5. دو سال بچه تمام نشده باشد (یعنی 24 ماه قمری).

6. شیر از یک شوهر باشد (زنی که از شیر خود کودکی را چند مرتبه شیر دهد، بعد شوهر دیگری اختیار کند و از آن شوهر نیز شیردار شود و شیردادن را تکمیل کند، اینگونه شیر دادن سبب محرمیت نمی شود).

7. کودک، به سبب بیماری شیر را قی نکند.

8. حداقل یک شبانه روز شیر سیر بخورد و در بین آن، غذا یا شیر زن دیگری را نخورد، یا 15 مرتبه شیر بخورد و در بین 15 مرتبه شیر زن دیگری را نخورد. یا مقداری شیر بخورد که باعث رویش گوشت و محکم شدن استخوان کودک شود.

9. از نظر مذهب شیعه امامیه با یک بار شیر خوردن، محرمیت حاصل نمی شود و در چنین صورتی دختر و پسر می توانند با یک دیگر ازدواج کنند چرا که شیعیان پانزده مرتبه و یا یک شبانه روز کامل شیر خوردن را شرط دانسته و سبب محرمیت می دانند.¹

هر یک از مذاهب اهل سنت برای شیردانی که سبب محرمیت است شرایطی قائل شده اند.

- شرایط ایجاد محرمیت رضاعی از نظر مذهب حنفیه

1. شیر مایع بوده باشد نه جامد مثل شیر خشک و...

2. شیر در دوران طفولیت و شیر خوارگی بچه به شکم طفل برسد.

² - همان منبع.

³ - همان منبع.

¹ - الجزیری، عبدالرحمن، الفقه علی المذاهب الاربعه، ج 4، ص

۲۵۳ - ۲۶۱.

مقایسه دیدگاه های مذاهب مختلف در محرمیت رضاعی

در مقدار رضاع و شیرخوردگی که موجب محرمیت و حرام شدن ازدواج میان دو کودک شیر خوار می گردد بر اساس اختلاف نظر در آیه و احادیث وارده اختلافاتی میان مذاهب وجود دارد. هر چهار مذهب فقهی اهل سنت (شافعی، مالکی، حنفی، حنبلی) قائلند که شیر به هر طریقی به دهان طفل رسیده باشد، در حرمت کفایت می کند، اما امامیه (شیعه) قائل است که طفل فقط باید از پستان زن شیر خورده باشد نه راه های دیگر مثل اینکه در حلق طفل بریزند. شافعی و حنابله قائلند که حداقل طفل باید 5 بار شیر خورده باشد، بطوریکه کودک با هر بار سیر شود، و با اختیار خود پستان را رها کند، دلایل این دسته روایت عایشه همسر پیامبر اکرم (ص) است که می گفت: در قرآن 10 بار شیرخوارگی آمده بود «عشر رضعات معلومات یحرمن» که بعداً با پنج نوبت نسخ شد. ابن العربی از این دلیل پاسخ می دهد که این ضعیفترین دلیل است زیرا که روایت به آیه ای استناد می کند که معلوم نیست از قرآن باشد و اگر به این روایت عمل کنیم باب طعن به قرآن باز می شود که در قرآن تحریف صورت گرفته است.² حنفیه و مالکیه قائلند که به مجرد اینکه شیر خوردن صدق کند، حرمت ثابت می شود. زیاد باشد یا کم فرقی ندارد. حتی اگر یک قطره هم باشد حرمت ثابت است. اما شیعه، قائل است که طفل باید یک شبانه روز کامل و یا 15 مرتبه فقط از یک زن شیر بخورد و در این میان زن دیگری به کودک شیر ندهد و طعامی غیر از شیر نخورد. شافعی و شیعه و حنابله قائلند که زمان معتبر در صدق حکم رضاع تا زمانی است که طفل دو ساله شود. (یعنی اگر بعد از اینکه دو ساله شد شیر بخورد اعتباری ندارد و حکم محرمیت بر آن بار نمی شود) و

1 - همان منبع.

2 - شلبی، محمد مصطفی. احکام الاسرة فی الاسلام دراسة مقارنة بین فقه المذاهب السنیة و المذاهب الجعفری و القانونی، صص

مالکیه قائل است دو سال و دو ماه معتبر است. ولی حنفیه قائلند که تا دو سال و نیم بچه اگر شیر بخورد احکام بر او بار می شود، ولی اگر بعد از سن دو و نیم سالگی شیر زنی را بخورد هیچ اثری ندارد.³

فرضیه سوم: محرمیت در فرزند خواندگی تابع حکم کلی بوده و خود مستقلاً ایجاد محرمیت نمی کند.

در روزهای اخیر محرمیت فرزندخوانده و والدینش از نگاه فقهی موضوعی مورد جنجال شده است. اما همه فقها چنین نگاهی ندارند و موضوع فرزندخواندگی را با نگاه مکانیکی به فقه بررسی نمی کنند. یوسف صانعی و محمد صادقی طهرانی از جمله این فقها هستند. یوسف صانعی از جمله فقهایی است که بر محرمیت فرزندخوانده با پدر و مادری که او را به فرزند می گیرند، فتوا داده است. مبنای فقهی او نیز این است که کودک در دامان خانواده رشد می کند و اصل بر عدم وجود تجاذب جنسی بین آنهاست و گفتن این موضوع نیز برای کودک دشواری به همراه دارد و از این رو محرمیت بین فرزندخوانده و پدر و مادرش برقرار است. از نظر صانعی این محرمیت در خصوص عمو، عمه، دایی و خاله و دیگران همانند فرزند زیستی است. وی درباره حرمت یا جواز ازدواج فرزندخوانده و سرپرست حرفی نزده است اما با توجه به فتوای محرمیت همانند فرزند زیستی، ازدواج بین فرزندخوانده و سرپرست وی که پدر و مادر وی هستند، ناممکن خواهد بود.

محمد صادقی طهرانی از مجتهدان کمتر سرشناس نگاهی به شدت انتقادی به شیوه مرسوم فقها در استخراج احکام دارد. وی نیز بر محرمیت فرزندخوانده و والدینش فتوا داده است. از نظر صادقی طهرانی کودکانی که به فرزندخواندگی در دامان کسانی به جز محارم خود تربیت می شوند، به ویژه اگر این جریان برایشان معلوم نباشد، این کودکان به آنان محرمند؛ زیرا آیاتی مانند: «القواعد من

³ - مغنیه، محمدجواد. الفقه علی المذاهب الخمسة، ج 2، ص 317.

النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا» و «أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْتِبَاءِ مِنَ الرِّجَالِ»¹ حکمت محرمیت را اصل عدم تجاذب جنسی میان مرد و زن دانسته است. بنابراین در صورتی که اطفال فرزندخوانده از هنگام شیرخوارگی یا مدتی پیش از بلوغ، (مثلاً چند ماه که از نظر عرفی، صدق پرورش یافتن محرز شود یعنی فرزندخوانده با سرپرستی ناپدری یا نامادری، در دامن مهر و محبت آنان تربیت شود) تحت حضانت و تربیت مستمر افرادی غیر از محارم خود باشند، با مراعات قطعی اصل مذکور که تجاذب جنسی وجود نداشته باشد، به هنگام بلوغ جنسی، پسر حضانت شده (فرزندخوانده) به کلیه افراد آنات؛ و دختر حضانت شده به همه افراد ذکور خانواده‌ای که متوالیاً با آنان زندگی کرده، محرم می‌باشند. با توجه به فتوای صادقی طهرانی اصل بر محرمیت فرزندخوانده همانند فرزند زیستی است. اما هم‌زمان امکان ازدواج بین این محارم را رد نمی‌کند. به نظر چنین امری تناقضی جدی است اما به هر حال گامی به پیش است و آن پذیرش محرمیت است. اما در هر صورت مسئله نامحرم بودن فرزند خواندگی از مسلمات فقه شیعه و اهل سنت است و کسی قائل به محرمیت در هیچ شرایطی نیست. از همین جاست برای جامعه اسلامی شک و شبهه‌ای به وجود نیامده که از محرمیت یا عدم آن سوالی کنند. از همه کتب استفتایی از قدما، متاخرین و معاصرین بررسی به عمل آمد، سوالی در این زمینه نشده که بزرگان فقه جواب دهند زیرا عدم محرمیت فرزندخواندگی مفروغ عنه بوده و جای سوال نیست. اما راه‌های ایجاد محرمیت در این میان از جمله مهمترین موضوعات می‌باشد که در این بخش به این موارد اشاره شده است:

اگر کودک، دختر شیرخواره باشد، از راه‌های زیر بین او و مرد (پدر خوانده) محرمیت ایجاد می‌شود:

1. شیر همسر انسان را بخورد، که در این صورت دختر رضاعی مرد می‌شود.
2. شیر مادر مرد را بخورد، که در این صورت خواهر رضاعی مرد می‌شود.
3. شیر خواهر مرد را بخورد، که دختر خواهر رضاعی مرد می‌شود و یا شیر دختر خواهر مرد را بخورد.
4. شیر زن برادر مرد را بخورد، که دختر برادر رضاعی او می‌شود و یا شیر دختر برادر او را بخورد.
5. اگر شیرخوار نباشد یا اگر شیرخوار است، افراد مذکور وجود ندارند می‌توان بوسیله صیغه نکاح موقت بین دختر و پدر مرد یا پدر بزرگ او محرمیت ایجاد کرد. که در این صورت این دختر، زن بابای مرد می‌شود، ولی باید توجه داشت که اگر دختر نابالغ باشد نکاح مذکور باید به اذن ولی شرعی او باشد. و در صورت نبودن ولی، باید از مجتهد جامع شرایط اذن گرفت و در هر صورت نباید صیغه محرمیت برای دختر بچه مفسده داشته باشد. بلکه رعایت مصلحت او لازم است. کما اینکه اگر دختر بالغ باشد اذن پدر یا جد پدری به احتیاط واجب معتبر است.²

اگر کودک پسر و شیرخوار باشد، از راه‌های زیر می‌توان بین او و زن (مادر خوانده) ایجاد محرمیت کرد:

1. شیر همان زن را بخورد، که فرزند رضاعی او می‌شود.
2. شیر مادر زن را بخورد، که برادر رضاعی زن می‌شود.

² - موسوی الخمینی، روح الله. استفتانات امام خمینی، ج 2، ص

3. شیر خواهر زن را بخورد، که پسر خواهر رضاعی زن می شود یا شیر دختر خواهر زن را بخورد.

4. شیر زن برادر زن را بخورد، که پسر برادر رضاعی زن می شود یا شیر دختر برادر زن را بخورد.

5. اگر پسر شیرخوار نباشد و مادرخوانده، مادر بدون شوهر داشته باشد و او را به عقد دائم یا موقت پسر در آورند، پس از دخول به او مادر خوانده، ربیبه او می شود و به او محرم می شود.¹

اما در صورتی که دختر یا پسری که از پرورشگاه می آورند ولی او مشخص نباشد و یا ولی او فوت کرده، در صورتی که کودک زیر دو سال است و زنی که با شیر دادن او ایجاد محرمیت نماید، در فامیل نباشد و یا بالای دو سال است در این صورت هیچ راهی برای ایجاد محرمیت نخواهد بود.²

جمع بندی و پیشنهادات:

آیه 23 سوره نساء به حرمت ازدواج با محارم اشاره دارد اما برخی روایات از پیامبر اسلام نیز مکمل این دستور اسلام بوده و به هر صورت ابعاد و چهارچوب مقوله محرمیت در قرآن و روایات به وضوح مشخص گردیده است. در خصوص محرمیت رضاعی اختلاف نظر بین علمای شیعه و مذاهب سنی دیده می شود که به طور کلی در محورهای چهارگانه نحوه شیر خوردن، مقدار شیر، شرایط شیرخوار، و شرایط شیر دهنده متمرکز می باشد. اما در خصوص محرمیت فرزند خوانده علیرغم برخی فتوایی که از سوی برخی افراد داده شده است اما در حالت کلی فرزندخوانده جزو محارم نمی باشد و فقط می

توان با رعایت برخی موارد شرایط محرمیت را فراهم نمود.

با عنایت به نتایج این تحقیق برخی از پیشنهادات کاربردی و مطالعاتی به شرح زیر ارائه می گردد:

1. پیشنهاد می گردد در قوانین حقوق مدنی در خصوص حفظ حقوق فرزندخوانده ها از بابت محرمیت با اعضای خانواده جدید نیز پیش بینی های لازم مورد اهتمام مسئولان و قانونگذار قرار گیرد.

2. با توجه به اهمیت شناخت محارم رضاعی و با عنایت به اینکه برخی افراد ممکن است در این مورد دچار عدم آگاهی باشند، پیشنهاد می گردد تا آگاه سازی ها افراد جامعه در این خصوص مورد توجه نهادهای ذیربط باشد.

همچنین با توجه به ظهور علوم جدید و پیشرفتهای پزشکی فوق العاده سریع:

1. پیشنهاد می گردد در تحقیقات آتی به بررسی آرا و نظرات فقهای مذاهب اسلامی پیرامون تغییر جنسیت از منظر محرمیت پرداخته شود و تحقیقات مدونی در این خصوص صورت گیرد.

2. پیشنهاد می گردد، پژوهشگران در تحقیقات آتی آرا و نظرات فقهای مذاهب اسلامی پیرامون رحم اجاره ای و شرایط ایجاد محرمیت در آن را مورد ارزیابی و مقایسه قرار دهند.

3. پیشنهاد می گردد در تحقیقات آتی به بررسی آرا و نظرات فقهای مذاهب اسلامی پیرامون تخمک اهدایی از منظر محرمیت پرداخته شود.

منابع:

قرآن کریم.

منابع فارسی:

¹ - portal.anhar.ir

² - موسوی الخمی، روح الله. منبع پیشین، ص 236

- امامی، اسدالله (1378). وضع حقوقی فرزند خواندگی در ایران، نشریه پژوهشهای فلسفی-کلامی، شماره 1
- جمعه اسدی، حیدر؛ الفتونی، حسن و سلام، العلی. (1391). شرایط رضاع (شیردادن) و آثار آن در فقه خمسه، قم، مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی، معاونت پژوهشی، دفتر تبلیغات اسلامی.
- شکوری، حسن؛ کریمی نیا، محمد مهدی و شاکری، غلام اکبر. (1386). بررسی شرایط رضاع محرم، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده الهیات، دانشگاه پیام نور تهران.
- صانعی، یوسف. (1374). رساله توضیح المسائل، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
- عمید، حسن. (1364). فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیر کبیر.
- محامد، علی و صالحی شیرازی، طاهره. (1379). بررسی رضاع در فقه امامیه و اهل سنت، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم.
- موسوی خمینی، روح الله. (1378) استفتائات امام خمینی، چاپ پنجم، ج 2، قم: مرکز انتشارات اسلامی.
- منابع عربی:**
- جزیری، عبدالرحمن. (1406). الفقه علی المذاهب الاربعه، جلد 4، داراحیا التراث العربی.
- شلبی، محمد مصطفی. (1297). احکام الاسره فی الاسلام درسه مقارنه بین فقه المذاهب السنیة و المذاهب الجعفری و القانونی، بیروت، دارالاحیا التراث العربی.
- شلتوت، شیخ محمود. (1421). الفتاوی، چاپ هجدهم، قاهره، دارالشروق.
- مغنیه، محمدجواد. (1420). الفقه علی المذاهب الخمسه، ج 2، بیروت.
- موسوی خمینی، روح الله. (1368). تحریر الوسیله، ج 2، قم، انتشارات دفتر انتشارات اسلامی.